

УДК 330.837:330.341.1

Н. М. Краус

кандидат економічних наук, доцент,
докторант відділу теорії економіки і фінансів,
Науково-дослідний фінансовий інститут
ДННУ «Академія фінансового управління»
Міністерства фінансів України, Київ, Україна
krausnatasha@mail.ru

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ В ІННОВАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ ПІД ВПЛИВОМ СИСТЕМНОЇ ТА КОМПЛЕКСНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Анотація. У статті узагальнено особливості та перспективи комплексної і системної модернізації економіки України. З'ясовано, що лише за умови модернізації вітчизняної економіки можливо сформувати ефективне інституціональне середовище на основі кластеризації, що дасть потужний поштовх до розбудови інноваційної економіки. Запропоновано структуру базової моделі кластеризації в інноваційній економіці під впливом інституційної архітектури та обґрунтовано її доцільність. Розроблено модель взаємозв'язку і взаємодії учасників кластерних систем інноваційної інфраструктури, впровадження якої дасть змогу створити умови для кооперації та стратегічного партнерства влади, бізнесу й суспільних інститутів у рамках кластерної моделі розвитку.

Ключові слова: модернізація, кластеризація, інноваційна економіка, інституціональна структура.

Н. Н. Краус

кандидат экономических наук, доцент, докторант отдела теории экономики и финансов,
Научно-исследовательский финансовый институт ГУНУ «Академия финансового управления»
Министерства финансов Украины, Киев, Украина

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ КЛАСТЕРИЗАЦИИ В ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКЕ ПОД ВЛИЯНИЕМ СИСТЕМНОЙ И КОМПЛЕКСНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ

Аннотация. В статье обобщены особенности и перспективы комплексной и системной модернизации экономики Украины. Выяснено, что только при условии модернизации отечественной экономики можно сформировать эффективную институциональную среду на основе кластеризации, что даст мощный толчок развитию инновационной экономики. Предложена структура базовой модели кластеризации в инновационной экономике под влиянием институциональной архитектуры и обоснована ее целесообразность. Разработана модель взаимосвязи и взаимодействия участников кластерных систем инновационной инфраструктуры, внедрение которой позволит создать условия для кооперации и стратегического партнерства власти, бизнеса и общественных институтов в рамках кластерной модели развития.

Ключевые слова: модернизация, кластеризация, инновационная экономика, институциональная структура.

Natalia Kraus

PhD (Economics), Associate Professor, D.Sc. (Economics) Degree Seeker,
Academy of Financial Management of the Ministry of Finance of Ukraine, Kyiv, Ukraine
38-44 Dehtiarivska Str., Kyiv, 04119, Ukraine

INSTITUTIONAL ASPECTS OF CLUSTERING IN INNOVATIVE ECONOMY UNDER THE INFLUENCE OF SYSTEMIC AND COMPREHENSIVE MODERNIZATION

Abstract

Introduction. The current economic policy of the country propagandizes development of Ukraine through the application of innovation. Today, the formation of economic structures aimed at increasing their competitiveness on the basis of cooperation, specialization and integration, development of partnerships. The process of economic clustering in Ukraine occurs mostly spontaneously under the influence of market forces.

Purpose. Summarize the characteristics and prospects of a comprehensive and systematic modernization of Ukraine's economy, determine the structure of the basic model of clustering in the innovation economy under the influence of institutional architecture and justify its appropriateness.

Results. Institutional transformation form a «critical mass» of public opinion to understand the need for large-scale modernization of the social system or its systemically important subsystems, namely innovative. Comprehensive and systematic nature of modernization provides a consistent solution to all the interconnected problems of socio-economic development.

The basis of the success of clusters is the synergistic effect of geographical proximity to each other and to consumers. Implementation of the effect of innovative development becomes for Ukraine the only possible way to reduce the technological and economic gap with developed countries. Cluster systems are formed on the basis of three principles depending on the structure, size and type of activity: concentration, the common interests of potential participants, interaction.

In the structure of the basic model of clustering in the innovative economy under the influence of institutional architecture are public, community and social institutions that operate within the institutional guidelines. The general model of the relationship and interaction between members of the cluster of innovative infrastructure reveals the concept of the national innovative system.

Conclusions. The current stage of modernization involves primarily a large-scale renovation of production influenced the formation of advanced sixth technological order, the emergence of regulatory institutions of innovative sector and clustering of the economy.

Keywords: modernization; clustering; innovative economy; institutional structure.

JEL Classification: O17, O33

Постановка проблеми. Сучасна економічна політика країни декларує розвиток України шляхом застосування інновацій. Сьогодні формування економічних структур спрямовано на підвищення їх конкурентоспроможності на основі кооперації, спеціалізації та інтеграції, розвитку партнерських відносин. Регіональні системи, що склалися в Україні, характеризуються слабким внутрішньосистемним і міжрегіональним потенціалом ринкової інфраструктури. Це перешкоджає проведенню чіткої політики взаємодії державних органів та бізнесу, обмежує можливості розвитку соціально-економічного простору суб'єктів.

В Україні процес економічної кластеризації, тобто кластероутворення, відбувається переважно стихійно, під впливом ринкових сил. Такий вплив є досить закономірним, але його теоретико-методологічні й прикладні аспекти виявляються нереалізованими повною мірою. Теорія управління кластерами, регулювання процесом їх створення і функціонування не дістала належного розвитку в економічній науці й практиці України, а неадаптоване застосування закордонного досвіду може не забезпечити бажаного ефекту з огляду на своєрідні соціально-економічні та інституціональні умови країни.

Нинішня інституціональна структура вітчизняної економіки не відповідає новим викликам економічних перетворень через наявність значного потенціалу системних суперечностей, що спричинені низькою адаптованістю до сучасних ринкових реалій тих інститутів, які залишилися від командно-адміністративної системи централізованого управління, а також слабкою здатністю активно вливатися у відтворювальний процес інститутів, породжених трансформаційними змінами [1, с. 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем формування кластерів як моделі інноваційного розвитку підприємств приділяє увагу багато вітчизняних та іноземних науковців. Теоретичні основи розвитку економіки, заснованої на інноваціях і процесі кластеризації у світі, заклали такі автори, як Д. Белл (Bell, 1999), К. Перес (Perez, 2011), Й. Шумпетер (Schumpeter, 1982). Наукові погляди на інституціональні перетворення представлені у працях Д. Норта (North, 2001).

Російський досвід формування кластерної політики та управлінські аспекти її реалізації знайшли своє відображення у працях Н. Асніної, О. Жданова, С. Каретіна, Т. Толстих, А. Татаркіна. В Україні, незважаючи на утвердження ринкових засад економіки, процес кластеризації суб'єктів господарювання, діяльність яких заснована на інноваціях, не набув ще належного поширення. Однак окремим питанням становлення кластерів присвятив наукові роботи ряд вітчизняних дослідників, серед яких В. Андрійчук, О. Гривківська, С. Колодинський, І. Крапивний, І. Орев та ін.

Водночас, у працях зазначених авторів не приділяється увага питанням структури базової моделі кластеризації в інноваційній економіці під впливом інституційної архітектури та взаємодії учасників кластерних систем інноваційної інфраструктури. Але саме від обґрунтованості моделі кластеризації і належної побудови інноваційної інфраструктури значною мірою залежить комерційний успіх бізнес-суб'єктів на ринку нових технологій та продуктів. Тож обрана тема наукового дослідження є актуальною на сучасному етапі інноваційно орієнтованого розвитку економіки країни.

Мета статті – узагальнити особливості та перспективи комплексної і системної модернізації економіки України; визначити структуру базової моделі кластеризації в інноваційній економіці під впливом інституційної архітектури та обґрунтувати її доцільність; розробити модель взаємозв'язку і взаємодії учасників кластерних систем інноваційної інфраструктури; виявити переваги, які матимуть учасники кластерних утворень.

Основні результати дослідження. Інституціональні перетворення формують «критичну масу» в суспільній думці для розуміння необхідності проведення масштабної

модернізації суспільного устрою або його важливих підсистем, і насамперед інноваційної [2, с. 16].

Модернізація являє собою постійно здійснюваний процес розширення можливостей соціально-економічного й загального суспільного розвитку з використанням нових та оновлених інститутів і форм (відносин) між суб'єктами. Цей вид (тип) модернізацій прийнято називати й кваліфікувати як інституціональну (точкову, локальну, обмежену), яка є необхідною передумовою (основою) для приведення макроекономічних та інших немодернізованих інститутів і форм у відповідність із потребами певного етапу суспільного розвитку.

Нами розроблено структуру базової моделі кластеризації інноваційної економіки під впливом інституційної архітектури, яка представлена на рис. 1.

До інноваційного потенціалу країни та диспропорцій структурної будови належать:

- наявність значної кількості висококваліфікованої кадрової складової за відсутності фінансових ресурсів, необхідних для її повноцінного використання, що спричиняє непоправну втрату талановитих конструкторів, інженерів та винахідників;
- недостатній рівень розвитку інфраструктури, що ускладнює процес формування у країні джерел фінансування, гальмує процес комерціалізації інновацій;
- нестача фінансових ресурсів, що призводить до морального і фізичного старіння матеріально-технічної складової та унеможливує ефективне здійснення науково-дослідних конструкторських розробок, зумовлює згубу інноваційної ідеї [3, с. 6–7].

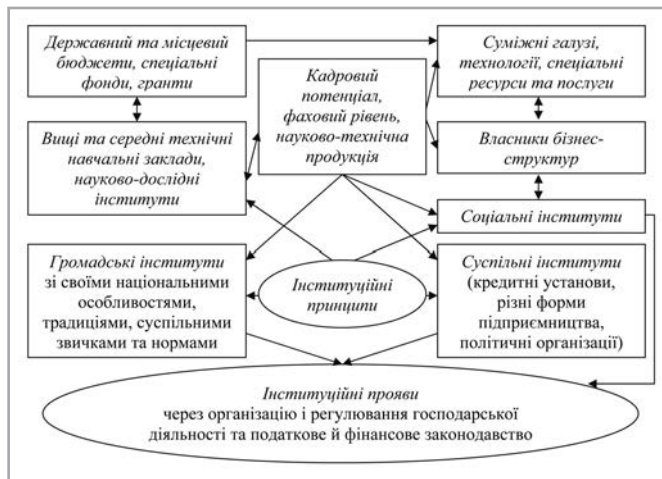

Рис. 1. Структура базової моделі кластеризації в інноваційній економіці під впливом інституційної архітектури
Джерело: Власна розробка автора

Комплексний і системний характер модернізації передбачає послідовне розв'язання всіх взаємопов'язаних проблем соціально-економічного розвитку. Модернізація економіки буде нерезультативною й незавершеною без відповідних змін у політичній, соціальній та екологічній сферах. Можна скільки завгодно нарощувати інноваційні розробки і продавати їх, але якщо не буде створено відповідне інноваційно орієнтоване середовище, ефект від інноваційних напрацювань отримуватимуть інші країни, де це середовище сформоване та функціонує [2, с. 17].

Відновлення економічного зростання, яким переймаються у владних структурах та виробничих колах, нині потребує активного опанування інноваційного шляху розвитку. Забезпечення переходу до власне інноваційного типу розвитку є неодмінною умовою збереження економічного й політичного суверенітету нашої країни. Адже загальновізнано, що економіка, яка характеризується неймовірно високим рівнем ресурсо- та енергозатрат своєї продукції, що властиво для України, навіть без

впливу інших зовнішніх факторів приречена на поступове вичерпання резервів екстенсивного зростання і подальше збільшення загроз економічної депресії. Тому реалізація синергетичного ефекту інноваційного розвитку стає для України єдиною можливим способом зменшення технологічного та економічного відставання від розвинутих країн [4, с. 4].

Процес економічної агломерації взаємопов'язаних підприємств на окремій території відомий від часів ремісничого виробництва. Починаючи з 80-х років ХХ століття, він дістав новий імпульс у вигляді розвитку кластерів як важливого фактору економічного зростання регіону. Сьогодні можна констатувати той факт, що регіони, на території яких з'являються кластери, стають лідерами економічного росту. Такі регіони-лідери визначають конкурентоспроможність не лише регіонів, а й національної економіки. Збільшення досліджень у цій сфері свідчить про те, що географічна близькість відповідних економічних сфер діяльності сприяє більш високому рівню використання капіталу та інновацій. Кластери, що розташовані в безпосередній близькості до кінцевого споживача, постачальників, дослідних лабораторій, учбових закладів, формують важливі фактори розвитку регіональної і вітчизняної економіки [5, с. 320].

Кластер являє собою форму організації економічних відносин. Спочатку її використовували для підвищення конкурентоспроможності. Але у стратегіях, спрямованих на модернізацію економіки та впровадження інноваційної моделі її розвитку, кластер став застосовуватися для вирішення більш широкого кола завдань, зокрема для аналізу конкурентоспроможності держави, регіону, галузі та розробки програм регіонального розвитку; як основа стимулювання інноваційної діяльності та взаємодії великого і малого бізнесу; як важливий механізм реалізації загальнодержавної промислової політики [6, с. 241].

Ми поділяємо думку українського науковця О. Гривківської, яка стверджує, що для створення й функціонування кластера необхідна наявність ряду складових, серед яких:

- інновації, оскільки тільки нові, оригінальні, нестандартні ідеї та ноу-хау можуть зацікавити інвестора;
- інформація про потенційні можливості регіону, його пріоритети, інвестиційну привабливість і перспективи розвитку;
- зацікавленість, позаяк лише економічна вигода від вкладеного капіталу є запорукою реалізації реальних інвестиційних проектів;
- інтеграція – об'єднання зусиль влади, бізнесу та інституцій [7, с. 31].

Сьогодні існує достатньо багато підходів до розуміння сутності кластера. Наприклад, Каретін С. наголошує, що кластерами є сконцентровані за географічними ознаками групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих поставщиків, поставщиків послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств зі стандартизації, торгових об'єднань) у визначених галузях, що конкурують, але водночас здійснюють свою роботу [5, с. 320].

До запропонованого вище визначення, на наш погляд, варто додати, що кластери – це вертикально інтегровані структури, які покликані виробляти конкурентну продукцію, використовуючи нереалізований внутрішній потенціал регіону, забезпечуючи зв'язок виробництва із поширенням нових технологій та інновацій.

Господарські взаємозв'язки всередині кластера породжують нові можливості розвитку виробництва, його інноваційного оновлення. Підприємства у складі кластера у процесі взаємодії і «зближення» інтересів поступово долають роз'єднаність, інертність та замкнутість на внутрішніх проблемах, що також позитивно

впливає на ріст їх технічного рівня і конкурентоспроможності продукції [8, с. 268].

В основі кластерної методології лежить розгляд форм економічних відносин та напрямів створення «сучасного інноваційного продукту» як цілісної множини елементів, що перебувають у постійному взаємозв'язку між собою. Відповідно російський науковець М. Домбровський говорить про кластер як про складну економічну систему [6, с. 242].

Нами розроблено загальну модель взаємозв'язку і взаємодії учасників кластерних систем інноваційної інфраструктури (рис. 2).

Кластерні системи характеризуються певними особливостями, серед яких:

- існування корпоративної системи управління, контролю за бізнес-процесом, колективного господарського моніторингу;
- наявність підприємства-лідера, що визначає довгострокову господарську, інноваційну та інші стратегії всієї регіональної економічної системи;
- територіальна локалізація основної маси суб'єктів господарювання – учасників кластерної системи;
- стійкість стратегічних господарських зв'язків у рамках кластерної системи, включаючи її регіональні, міжрегіональні, внутрішньодержавні й міжнародні стосунки;
- створення учасниками кластера некомерційного об'єднання, добровільність входження в нього, наявність координуючої організації та сайту;
- довгострокова координація взаємодії учасників кластерної системи в рамках її загальнонаціональних і внутрішньорегіональних програм розвитку, інвестиційних проектів, інноваційних процесів [6, с. 242].

Кластери об'єднують великі, малі й середні підприємства, основою успіху яких є синергетичний ефект від географічної близькості одне до одного та до споживачів. Учасниками кластера є:

- науково-дослідні й навчальні організації;
- організації інноваційної інфраструктури та інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва (бізнес-інкубатори, особливі економічні зони, технопарки, венчурні фонди, центри трансферу знань);
- фірми, що спеціалізуються на профільній, зазвичай конкурентоспроможній, діяльності;

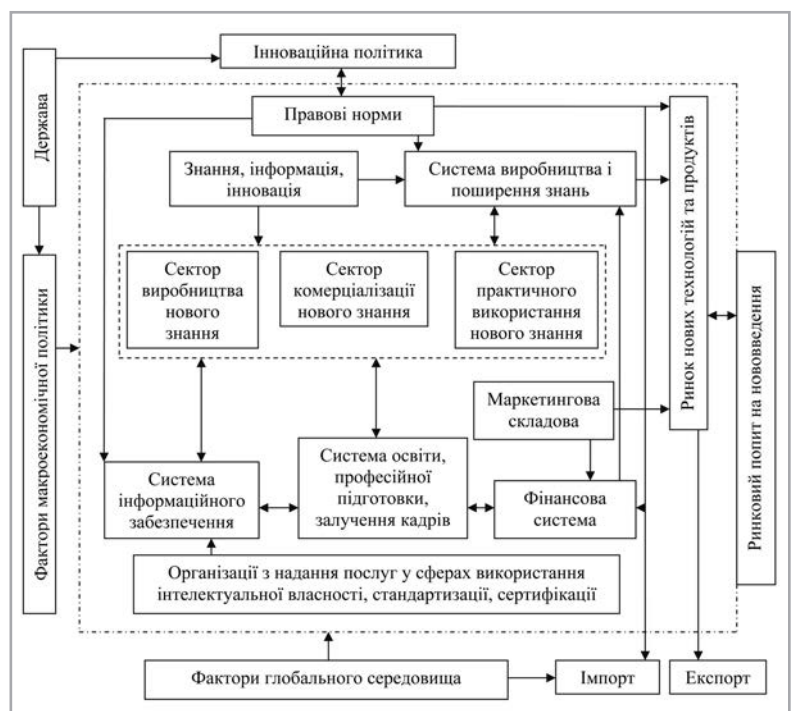

Рис. 2. Загальна модель взаємозв'язку та взаємодії учасників кластерних систем інноваційної інфраструктури

Джерело: Власна розробка автора

- фірми-поставщики сировини, матеріалів, товарів або послуг для профільних підприємств;
- некомерційні й громадські організації, об'єднання підприємств, торгово-промислові палати;
- підприємства, які забезпечують доступ до об'єктів транспортної, енергетичної, інформаційної, інженерної та іншої інфраструктури [5, с. 320].

Кластерні системи формуються на основі трьох принципів залежно від структури, розміру і виду діяльності:

- концентрація – місцезнаходження, яке зручне для регулярних контактів;
- спільні інтереси потенційних учасників – одні й ті самі або взаємозалежні галузі діяльності, спільний ринок або сфера активності;
- взаємодія – взаємозв'язки, взаємозалежність, наявність різних видів формальних і неформальних відносин [6, с. 242].

На мезоекономічному рівні взаємодіють фінансово-промислові групи підприємств, науково-виробничі мережі, кластерні структури, міжрегіональні комплекси, технопарки, мегаполіси, вільні економічні зони, бізнес-інкубатори, венчурні підприємства. Якщо, розглядаючи процес трансформації господарського комплексу регіону, об'єднати всі проміжні утворення в межах одного середнього рівня і залишити регіональний господарський комплекс самостійним, то отримуємо таку послідовність: мегаекономіка – макроекономіка – мезоекономіка – мікроекономіка – мініекономіка – наноекономіка [9, с. 19]. Мезорівень, на відміну від інших, менш стабільний, оскільки зазнає впливу адаптаційної трансформації і стратегічних змін у рамках регіонального ринку.

До головних елементів інфраструктури, що детермінує розробку портфеля інноваційних стратегічних альтернатив економічного кластера на мезорівні, відноситься інституціональна складова. Це викликано тим, що ринкова інфраструктура виступає як інституціоналізована транзакція (угода, що супроводжується взаємними поступками). Першим її елементом є відповідні інститути, у яких укладаються різні угоди. Загальними інститутами ринкової інфраструктури кластера є дороги, транспорт, аеропорти, склади, підприємства зв'язку, готелі [10, с. 85].

Висновки. Таким чином, формування інституціонального середовища на основі кластеризації дає потужний поштовх для побудови ефективної інноваційної економіки за умови комплексної модернізації. Сьогоднішній етап модернізації повинен передбачати, перш за все, масштабне оновлення виробництва під впливом формування передового шостого технологічного укладу. Через нестабільність і мінливість базових елементів українського суспільства та наявність залишкових явищ попередньої системи розвитку перед Україною постають принципово нові завдання, які вона повинна вирішувати у процесі інституціональних перетворень.

Створення кластерів – один із ключових факторів економічного зростання у країні, що забезпечує комплексну систему підтримки економічної і технологічної взаємозалежності. Відтак взаємодію між учасниками інноваційного процесу всередині кластера ми пропонуємо розглядати як підґрунтя для підвищення компетенції, конкурентоспроможності й рівня співробітництва між фірмами та іншими інноваційними організаціями.

Література

1. Голян В. А. Проблеми формування інституціонального середовища національної економіки в умовах ринкових відносин / В. А. Голян // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 5. – С. 4–11.
2. Татаркин А. И. Модернизация как потребность социально-экономического развития России / А. И. Татаркин // Зауральский научный вестник. – 2011. – № 1. – С. 7–23.
3. Орев І. Інноваційний розвиток Західного регіону / І. Орев // ВІСТІ ЦССТУ. Діловий випуск. – 2011. – 8 липня. – С. 6–8 (Вкладка).
4. Андрійчук В. Г. Інноваційна модернізація вітчизняної економіки: стратегічні орієнтири та механізми їх реалізації / В. Г. Андрійчук // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2010. – № 1. – С. 4–8.
5. Каретин С. С. Формирование кластерной политики и управленческие аспекты ее реализации / С. С. Каретин // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 1. – С. 320–322.
6. Домбровский М. А. Методологические проблемы экономической кластеризации / М. А. Домбровский // Проблемы современной экономики. – 2011. – № 2. – С. 241–245.
7. Гривківська О. В. Кластери як модель інноваційного розвитку підприємств / О. В. Гривківська, Л. А. Кургузенкова // Науково-технічна інформація. – 2011. – № 3. – С. 30–32.
8. Жданова О. Кластер как современная форма управления промышленными предприятиями / О. Жданова // Вестник Института экономики Российской академии наук. – 2008. – № 4. – С. 264–271.
9. Колодинский С. Б. Инновационные кластеры в развитии региональной экономики / С. Б. Колодинский // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія: Економічні науки. – 2008. – № 4. – С. 18–24.
10. Толстых Т. О. Формирование инновационной стратегии развития экономического кластера / Т. О. Толстых, Н. Г. Аснина // Вестник Российского государственного торгового-экономического университета. – 2009. – № 7. – С. 81–87.

Стаття надійшла до редакції
19.03.2014

References

1. Holyan, V. A. (2006). Problems of formation of institutional environment of the national economy in terms of market relations. *Aktualni problemy ekonomiky (Actual Problems of Economy)*, 5, 4-11 (in Ukr.).
2. Tatarkin, A. I. (2011) Modernization as the need of socio-economic development of Russia. *Zauralskiy nauchnyi vestnik (Zauralsk Scientific Herald)*, 1, 7-23 (in Russ.).
3. Orev, I. (2011, July). Innovative development of Western Region. *Visti TsSSTU. Diloviy vypusk (News of CUCSU. Business Issue)*, 08, 6-8 (in Ukr.).
4. Andriyчук, V. H. (2010). Innovative modernization of the domestic economy: strategic guidelines and mechanisms of their implementation. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo (Foreign Trade: Business, Finance, Law)*, 1, 4-8 (in Ukr.).
5. Karetin, S. S. (2009). Formation of cluster policy and managerial aspects of its implementation. *Problemy sovremennoy ekonomiki (Problems of Modern Economy)*, 1, 320-322 (in Russ.).
6. Dombrowskiy, M. A. (2011). Methodological problems of economic clustering. *Problemy sovremennoy ekonomiki (Problems of Modern Economy)*, 2, 241-245 (in Russ.).
7. Hryvkivska, O. V., & Kurhuzenkova, L. A. (2011). Clusters as a model of innovative development of companies. *Naukovo-tehnichna informatsiia (Scientific and Technical Information)*, 3, 30-32 (in Ukr.).
8. Zhdanov, O. (2008). Cluster as a modern form of management of industrial enterprises. *Vestnik instituta ekonomiki Rossiyskoy akademii nauk (Herald of the Institute of Economics of the Russian Academy of Sciences)*, 4, 264-271 (in Russ.).
9. Kolodinskiy, S. B. (2008). Innovative clusters in the development of regional economy. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy (Scientific Bulletin of Poltava University of Consumer Cooperative in Ukraine. Series: Economics)*, 4, 18-24 (in Ukr.).
10. Tolstykh, T. O., & Asnina, N. H. (2009). Formation of innovative strategy of economic cluster development. *Vestnik Rossiyskoho gosudarstvennogo torhovo-ekonomicheskoho universiteta (Herald of the Russian State Trade and Economic University)*, 7, 81-87 (in Russ.).

Received 19.03.2014

Шановні колеги!

Публікація статей у науковому журналі

«Економічний часопис-XXI» – це вихід у міжнародний науковий простір та перспектива Вашого кар'єрного росту!

<http://soskin.info/ea/>